

“Røret er koldt i hånden”

Telefonen i dansk litteratur og kultur 1876-2014

“*Times* indeholdt i den forløbne Uge en ledende Artikel om Telefonen, hvori der udtaltes den Formening, at den Tid ville komme, da Enhver, naar han gik ud, havde sin Telefon i Lommen, og naar han vilde sende en Besked hjem, blot behøvede at gaa ind paa den nærmeste Telegrafstation, anbringe Apparatet paa Ledningen og derpaa meddele sin Familie, for Exempel hvad Tid han kom hjem til Middag. (Adolf Bauer: “Telefonen”, *Illustreret Tidende*, 19. årgang, nr. 949, 2. december 1877)

Da *Illustreret Tidende* i 1877 skrev om telefonen, to år før apparatet blev introduceret på det danske marked, var forundringen over teknologiens syvmileskridt svær at holde tilbage. Allerede med den elektriske telegraf var det blevet muligt at kommunikere uafhængigt af kroppens placering i rummet. Det var ikke længere postbuddet, hesten, eller damplokomotivet, der definerede kommunikationens hastighed. Men hvor telegrafen gjorde det muligt pr. stedfortræder at kommunikere på tværs af rum, lod telefonen brugeren selv sende stemmen ud på ledningsnettet. Således var telefonen en grænsenedbrydende teknologi, også selvom telegrafen kom først. Telefonen afmonterede en gang for alle den ellers grundlæggende sammenhæng i menneskers verden, *at krop og tale hænger sammen*.

Hvad stiller man op med det fænomen, at teknologien virtualiserer kroppen? Man bliver hysterisk. Man brager direkte ud i ekstremerne; enten er man jublende begejstret, eller også er man frygtsom. Jubel over telefonens nyvundne muligheder ser vi et afdæmpet eksempel på i citatet fra *Illustreret Tidende*, mens advarselslampan blinker ildrødt i denne strofe fra tidsskriftet *Tilskueren*, hvor Holger Drachmann skælver ved teknologiens overtagelse af den elskedes røst:

“Jeg hader Telefoner
Denne Spøgelsesrøst
Jeg elsker dine Toner
fra dit livsvarme Bryst (Drachmann 1894: 4)

Drachmanns sirlige rim danner et bolværk mod teknologiens *Spøgelsesrøst*, mod telefonens adskillelse af krop og tale. Som vi senere skal se, er en telefonposition domineret af jubel/frygt rådende ikke blot i Drachmanns litterære og Bauers populærkulturelle eksempler, men en tydelig tendens helt frem til i dag. Det vil også vise sig, at tendenserne deler sig i to omkring 1990, hvorefter de litterære telefoner ikke længere ligner de populærkulturelle.¹ Nærværende artikel vil argumentere for, at menneskers forhold til telefoner har været domineret af to indstillinger: Jubel, begejstringen, futurisme overfor frygt, nostalgi eller melankoli. Sådant var det dag ét, hvor Graham Bell i 1876 ringede op, og sådan er det i dag. Med Helle Helles nolle *Mobil* (1996) og Harald Kiddes parabel *Telefonen* (ca. 1910) som fikspunkter i hver sin ende af det tyvende århundrede vil artiklen samtidig eftervise den effekt, dette smalle vindue med kun to muligheder for telefonforståelse har på litteraturrens skildring af apparatet. Endelig fremvises en tredje modnet position hinsides det hysteriske og polariserende, som kan efterspores i nyere litteratur.

Magneto-apparatet fra slutningen af 1800-tallet var med nutidens øjne et simpelt stykke teknologi, der kombinerede et par basale fysiske principper. Det var et apparat, som umiddelbart har meget lidt til fælles med smartphonens trådløse registrering af placering og bevægelse i tid og rum, muliggjort af den stadige miniaturisering: 3G, 4G, wifi, bluetooth, NFC, magnetometre, GPS'er, accelerometre, gyroskoper osv. Her vil vi imidlertid insistere på, at telefonen udfylder samme basale funktion for mennesker i 1876 som i 2014. Trådløs eller ej, væghængt eller i lommestørrelse – telefonen er et kommunikationsapparat, der først og sidst gør mennesker i stand til at kommunikere over store afstande.

Teknologiens stigende kompleksitet betyder, at vi ikke længere kan beskrive *det hele*, men at vi må forlade os på, at enkelte komponenter forstås og fungerer uden videre beskrivelse. Smartphone-designeren beskriver således ikke GPS-chippen, men tænker den som en lukket, afsluttet enhed, der leverer data om telefonens geografiske placering. Dette udbredte og helt nødvendige greb kaldes på tekniske ingeniørtegninger for en *black box*, og med Bruno Latours filosofiske verbalisering *blackboxing* defineres en vigtig brik i udredningen af teknikens og menneskets indbyrdes forhold. I den lille ordbog bag i Latours essaysamling *Pandora's Hope* hedder det om *blackboxing*:

“...the way scientific and technical work is made invisible by its own success. When a machine runs efficiently, when a matter of fact is settled, one need focus only on its inputs and outputs and not on its internal complexity. Thus, paradoxically, the more science and technology succeed, the more opaque and obscure they become. (Latour 1999: 304)

Telefonens succes betyder, at de fleste af os går rundt med små *sorte kasser* i lommerne. Telefonen er et snakke- og kommunikationsapparat med input og output via mikrofoner, højtalere, skærme, sensorer, og vi bruger telefonen uden at bekymre os om, hvordan den virker. Vi taler ind, og der kommer tale ud med største selvfølgelighed.

Påstanden her er, at tilbøjeligheden til *at sortkasse* telefonen er fulgt med over i litteraturen. Når der optræder en telefon i litteraturen, er det således oftest som

et entydigt emblem for enten jubel eller frygt. Telefoner optræder enten som primaobjektet for futuristisk begejstring over teknikens grænseprængning, eller som primaobjektet for tabserfaring, kommunikationssammenbrud, dehumanisering og lignende opslag i modernitetens synderegister. Når telefonen således i litterær forstand *sortkasses*, bliver det af sekundær interesse, at en telefon er en telefon. Telefonen usynliggøres af jubel/frygt.

Selvom telefonen nok er ét kommunikationsapparat på tværs af historisk tid, så er telefonen samtidig mange forskellige telefoner til forskellige tider med forskellige narrative og lyriske muligheder. I de analyser, der følger, vil vi forsøge at åbne de sorte kasser, som en række litterære telefoner er pakket væk i. Vi vil kigge ind i et uåbnet område, hvor teknisk og historisk viden (samt udpegning af eksakte telefoner med produktnummer) ikke er kuriøst og perifert fyldstof, men tværtimod understøttende og essentiel for den litterære analyse.² Når vi åbner telefonens sorte kasse, kan vi se de komponenter, der forårsager jubel/frygt, og samtidig opdage, at telefonen i litteraturen ikke blot er én telefon, men en mængde telefoner med forskellige karakteristika – mobile, faste, personlige, offentlige, Ericsson'er, Kirk'er, Utzon'er, Nokia'er, væghængte, F79'er, danMark1'er. Telefonerne er fælles om at være forskellige, som Latour måske ville sige.

Der er Hul i min Væg

Telefonen var ved forrige århundredskifte ensbetydende med magneto-apparatet. Det blev betjent med håndsving, og via telefoncentralens talrige telefonistinder kunne brugere tale sammen i denne tidligste telefoni. Infrastrukturen mellem de mørkbejdsede eller sortemaljerede telefoner var synlig i form af det spindelvæv af kobbertråde, som Emil Bønnelycke hylder i sit berygtede og demonstrativt grafiske digt *Berlin* (1918).

En anden forfatter, der ikke var sen til at adressere telefonen, er Harald Kidde, hvis debutbog *Sindbilleder* (ca. 1910) er blevet betegnet som en samling af parabler.³ Kiddes parabler er sanselige og moralske omend mere vaklende i deres udsagn end deres bibelske slægtninge. Én af disse parabler hedder "Telefonen",⁴ i bestemt form, ental, og som sådan levnes der ikke tvivl om, at dét her ikke handler om telefoner som sådan, men om telefonen som central og entydig størrelse – i hvert fald i første omgang. Kiddes tekst er ekspressivt storladet og vakler i et dilemma mellem telefonen som forunderlig forbindelse mellem mennesker og fattig erstatning for den oprindelige samtale ansigt til ansigt. I teksten fortæller et jeg om sin oplevelse af telefonens indtog i sit hjem. Fortælleren "har allerede haft den et Par Aar" (Kidde 1953: 95), men foruroliges stadig ved de uoverskuelige muligheder, det nye apparat stiller til rådighed:

“ ... jeg er stadig ængstelig for den, jeg skotter til den naar jeg gaar forbi den. For jeg ved jo ikke, hvad der kommer ud af den, hvad nyt, hvad fjernt, den om et Øjeblik vil bringe ind til mig, i mit Hus og mit Hjerte. (ibid.)

Væghængt telefon fra Store Nordiske Telegraf Selskab 1892
(Foto: Post & Tele Museum)

Den ængstelige og undrende distancering får hurtigt følgeskab af en intimitet mellem fortæller og telefon. Apparatet når *mit Hjerte* og trækkes hen mod mennesket i en antropomorferende beskrivelse af telefonen, der “hænger der med sine Klokkers to lukte Øjne og sin altid åbne Mund” (ibid.).

At telefonen *hænger* fortæller os, at der er tale om en vægtefon. Vi får også at vide, at den har to klokker og en “mund”, som må være mikrofontragten, der tales i. Fortælleren “tager Telefontragten ned og lytter” (ibid.), og sammenholder vi beskrivelserne med en af Store Nordiske Telegraf Selskabs modeller fra 1892, er ligheden påfaldende. Sådant en telefon hang på væggen og blev betjent stående. Den var ofte installeret i hjemmets entré, som var den husets anden hoveddør. Denne placering var ikke bare naturlig for mange brugere, men også praktisk, da husene jo stod der før telefonens ankomst. Man borede slet og ret et hul igennem ydervæggen og trak telefonledningen ind i huset, og hjemmet blev således ganske korporligt forbundet med omverdenen. For Kiddes fortæller forekommer det traumatisk:

“ Der er Hul i min Væg, og Jordens roterende Træk staar ind over mig, suger mig ud – paa Golgatavandring til al Forladthed, Sygdom og Nød, paa Ahasverusfart Jordkloden rundt, igennem utallige Liv ... O, fortidens lukte Stue! O, Oldtidens jordgemte Hule! O, urtidsmenneskets Tanker i Hi! Vi vilde være som Gud, allestedsnærværende, og vi fyldtes med Guds Sorg ... (ibid.: 96)

Kiddes stil har tydelig afsmag af elegiens højstemt klagende leje. Hullet i væggen udlægges som et sår, der hvor fortidens *lukte stue* ikke længere er. De bibelske referencer til “Golgatavandring” skaber en både svulstig og prætentios overblanding mellem hullet i væggen og naglehullet i Jesu’ hånd. I Kiddes tekst er hullet i væggen et stigma og således en påmindelse om det syndefald telefonteknologiens hovmodige muliggørelse af det virtualiserede, allestedsnærværende menneske, angiveligt har skabt.

En anderledes sekulær og optimistisk tilgang til telefoni ser vi i futuristen Emil Bønnelyckes samtidige *Aarhundredet – Asfaltens Sange* (1918). I et retorisk spørgsmål er tabet erstattet med en euforisk sejr i planetarisk målestok:

“ Er Telegraferne, Telefonerne, Buelamperne, Elevatorerne, Kranerne, Togene, Aëroplanerne ikke en Blomstring, som pludselig finder Sted i Verdenshistorien efter Aartusinders monotont Mørke? O, du unge Jord, du er som et Barn, der begynder at kunne gaa, begynder at kunne tale. Tænk paa din Udvikling. Tænk dig selv som en kold og moden, blændende Orator. (Bønnelycke 1918: 9)

Selvom de er meget forskellige i deres tilgangsvinkel, så gennemspiller Kidde og Bønnelycke den samme figur i receptionen af ny teknologi, nemlig dén vi allerede har truffet ovenfor, og som vi her kalder frygt, jubel, melankoli, begejstring, nostalgi, futurisme mv. Men hvad er det nærmere bestemt, Bønnelycke og Kidde er fælles om at frygte, fejre, mindes, savne? Hvad er det ved telefonen, der reflekteres som frygt eller jubel?

Et godt svar kan vi hente hos informationsfilosoffen Paul Duguid, som har analyseret receptionen af ny informationsteknologi. I sit essay om bogmediets fremtid opererer Duguid med to såkaldt ”futurollogical tropes” (Duguid 1996: 65), *supersession* og *liberation*. De to troper beskriver typiske (og ifølge Duguid forhastede) tilgange til ny teknologi. *Supersession* er den position, der anskuer ny teknologi som en opslugning, en udradering af en gammel og dermed forældet teknologi. I telefonens tilfælde giver det god mening at anskue tidligere kommunikationsformer som telegraf, brev, personligt møde som noget, telefonen overtrumfer i effektivitet. Den anden position, *liberation*, pointerer *frisættelsen* ved en nye teknologi. Det giver ligeledes god mening at anskue telefonen som en teknologi, der gør det muligt at kommunikere helt frit uden (fortidens) begrænsninger. Kigger vi atter på Bønnelycke, kan vi nu sige, at den erklærede futurist i egen selvforståelse befinder sig på toppen af udviklingen ved fødslen af noget nyt. Bønnelycke jubler over frisættelsens muligheder og udviklingens potente fremskridt. *Bønnelyckes jubel adresserer troperne liberation og supersession*. Vender vi så blikket tilbage mod Kidde, ser vi præcis det samme. Han ængstes ved frisættelsens konsekvenser og gyser ved udsigten til, at den gamle verdensorden opluges. *Kiddes frygt adresserer troperne liberation og supersession*.

Duguids pointe er her, at ny teknologi ikke uden videre kan markeres som noget godt og gammel teknologi som noget dårligt. Dertil lægger Duguid, at udskiftningen langtfra altid finder sted. Selvom Duguid udelukkende er interesseret i bogmediet, bruger han faktisk telefonen som eksempel: Opfindelsen af den automatiske skydedør (og feticheringen af den i sci-fi-film) har ikke udraderet døre med hængsler. Tværtimod er hængselprincippet bærende i laptop-computeren og i klap-telefonen. Endvidere, påpeger Duguid, overgår den gamle hængseldør den nye automatiske skydedør med en række sociomaterielle ekstrafunktioner: Det er eksempelvis hverken muligt at smække en skydedør i vrede eller gemme sig bag den (Duguid 1996: 64). I forhold til eksemplet *automatisk skydedør* viser troperne *liberation* og *supersession* sig netop som unuancerede og forhastede.

Den jubel og frygt, vi har beskrevet i en række litterære og populærkulturelle eksempler ovenfor, rummer et unuanceret og karikerende hysteri, som vi med Duguid er kommet tættere ind på. Hysteriet skyldes det unuancerede og forhastede i de troper, det retter sig mod. Anderledes sagt inviterer *liberation* og *supersession* til ekstreme udslag i jubel/frygt, og der er blevet taget meget pænt imod invitationen.

	Liberation	Supersession
Jubel	A	B
Frygt	C	D

Figur #1, fire mulige kombinationer mellem frygt, jubel, liberation og supersession

I litteraturen resulterer det meget snævre virkerum for forholdsmåder til telefonen (begrænset til kombinationerne A: *jubel over liberation*, B: *jubel over supersession*, C: *frygt for liberation*, D: *frygt for supersession*; jf. figur #1) i en nærmest ufravigelig tendens til at *sortkasse* den. Har vi en telefon, er outputtet jubel eller frygt for enten *liberation* eller *supersession*.

Kiddes parabel frygter telefonen, som vi allerede har set, men mod slutningen af teksten får vi tilføjet endnu en telefon ved siden af den væghængte telefon:

“ Jeg tænker paa en Mand, en Lærd, der sad i sin Stue, midt inde i Markernes Stilhed, en Arbejdets Mand. Og han havde nyligt talt – med en Kvinde, langt borte, inde i Byen. Han kunde knap skimte dens Lysbue fra sit Vindue, men Kvindens Stemme havde hvisket som til hans Hjerte. (Kidde 1953: 98)

Den lærde mand har en anden type telefon, formentlig en såkaldt *symaskine*. Det kunne fx være en af svenske Ericssons modeller, som var udbredte i hele landet. *Symaskinen* havde en åben konstruktion, der blottede apparatets komponenter. Hos *den lærde mand* er telefonen ikke placeret på afstand i entréen, men integreret inde i stuen tæt på arbejdspladsen. Ja, *den lærde mand* har sågar en så lemfældig omgang med apparatet, at han glemmer at ringe af og lægge røret på:

“ Men da han slap Telefonen, glemte han at lægge den til Rette, og dens Tragt blev liggende paa Bordet ved siden af hans Papir [...]. Da slog Uret. Hendes Ur langt borte. Hun havde ikke hængt sin Telefon op, ikke ringet [afsluttet samtalen], ikke lukket til mellem ham og sig. Hun kunde ikke. Ikke sende ham bort, ikke lukke til. Ikke skære Traaden over fra Stue til Stue, den eneste. (ibid.)

Bordtelefonen er her fremsat i mildt jublende benovelse over telefon-teknologiens frisættelsespotentialer. Telefonlinjen er ikke som hos Drachmann en *spøgelsesrøst*, men en fortættet livline til kæresten, gennem hvilken samhørighed og ikke mindst samtidighed markeres ved klokkenes slag. Her muliggør telefonen en frisættende

L. M. Ericsson-telefon. En såkaldt *symaskine*.
1895. (Foto: Post & Tele Museum)

synkronisering af kærligheden: “Og han forstod. Og vaktes. Og forfærdedes. Og næste Dag var hun i hans Hjerte” (ibid.: 99).

Kidde er ikke ene om denne pendulering mellem yderpunkter (mellem *jubel over liberation* og *frygt for liberation*; bevægelse mellem A og C i figur #1). Også i Johannes V. Jensens kanoniske artikel “Maskinerne” (1900) demonstreres et tilsvarende aber-dabei:

“Byen selv er trængt sammen som en Maskine. Men det er glemt, at de Fornødenheder, man telefonerer til Butikerne efter, dem maatte man før søge korporligt i Skovene ... kun Ønsket om fremdeles at faa det nemmere er ikke glemt. Den Sultne mættes, men Sulten er lige evig. (Jensen 2000: 116)

Jensens maskinhyldelse levner plads til påmindelsen om, at de primære behov ikke sådan lader sig opfylde. Nok opfylder telefonen i Jensens optik indkøbsbehovet nemmere og hurtigere (*jubel over liberation*; figur #1 A), men *Fornødenheders* uomgængelige tilhørsforhold og fundering i naturen bliver i samme ombæring glemt (*frygt for supersession*; figur #1 D). Mens litteraturen fra århundredets begyndelse tydeligt eksemplificerer hhv. jubel og frygt ved både *liberation* og *supersession*, er der overraskende få bud på andre positioner. Pendulet svinger nok, men finder aldrig hvile i en position, der lader telefonen være andet end sort kasse med fire rum.

Hvis vi tager et hurtigt sprint gennem århundredet på vej mod nyere tid (og Helle Helle, som vi kommer til om lidt), ser vi flere af de *sortkassede* telefoner. I Herman Bangs *Stuk* (1887) forstyrrer telefoner uafbrudt og melder modernitetens og travlhedens ankomst, og i Tom Kristensens *Hærværk* (1930) *ringer* telefonen ikke blot, nej, “Nu kimedede telefonen igen” som bekendt (Kristensen 1930: 9). Hos begge er telefonen entydigt et stressende, nedbrydende og ondsindet element i den moderne verden. På LP-versionen af Per Højholts digtbog *Turbo* (1968) har forfatteren optaget flere telefonopkald til omstillingscentralen, hvor digteren i en slags kunstnerisk telefonfis forlanger at få en samtale i stand med nummeret 6512. Det firecifrede tal genfinder man overalt i Højholts forfatterskab – i romanen 6512 på

titelniveau – og den forvirrede telefondames febrilske gentagelse af, at nummeret ikke findes, fremstår i konteksten som en frisættelse af forfatterens kunstneriske ambition om at skrive ingenting og en fejring af telefonmediet, hvori det (næsten) er muligt at kontakte intet. Dan Turèlls første krimi *Mord i mørket* (1981) indledes i et forfølgelsesmareridt. Vores detektiv opdager hurtigt, at “sirenen bare var en god gammeldags telefon” (Turèll 1981: 7), men stemningen vender lynsnart til frygt, da stemmen pludselig forstummer, og vi lades tilbage med “intet svar. Kun en infam dytten, en infam intetsigende dytten” (ibid.: 8).

Der er telefon

I Helle Helles novelle “Mobil” (1996) mistes telefonforbindelsen også. “Jeg ringer og ringer, der er ingen forbindelse” (Helle 2013: 72), lyder det, og en skrøbelig telefonforbindelse mellem den kvindelige hovedperson og hendes mand viser sig at være omdrejningspunktet i den lille historie om kvinden, der venter hjemme ved fastnettelefonen, mens den mobil-udstyrede ægtemand kører hjem gennem vintermørket. Det ligger lige for, at *sortkasse* telefonen som novellens centralmetafor for kærtret kommunikation mellem mand og kvinde i det senmoderne samfund. “Han ringer ikke, og jeg kan stadig ikke få kontakt” (73), konkluderer fortælleren midtvejs i novellen, og kommunikationsteknologiens fallit er cementeret.

Telefonforbindelsen er, både før og efter forbindelsen brydes, udtrykt som et tab af reel interpersonel kommunikation. Hovedpersonen formår på en sær demonstrativ facon ikke at handle konstruktivt på den faretruende situation, som mobiltelefonen ellers burde kunne afværge. Latour hæfter sig et sted ved en lignende ufuldkommenhed ved telefonens skrømtende garanti for kontakt:

“ Selvom telefonen nyder universel udbredelse, ved vi godt, at man kan dø ved siden af en telefonlinje, hvis man ikke er sluttet til den med telefonstik og -apparat. (Latour 2006: 161)

I det moderne risikosamfund, novellen udspiller sig i, skaber bil-teknologien den første kritiske adskillelse af mand og kvinde, idet den har tilladt manden at bevæge sig langt væk fra hjem, varme, lys og kone. Vi har problemet, når den supplerende teknologi, telefonen, der skulle kompensere for adskillelsens risici, svigter. Uhyggen breder sig, for telefonen skaber kun en tilsyneladende forbindelse mellem det trygge *hjemme*, hvor fortælleren laver mad, og det utrygge, udefinerbare *ude*, hvor den nu forulykkede mand forvilder sig rundt.

Forvisningen om telefonens risikoeliminerende kapacitet runger hult akkurat som i H.P. Lovecrafts berømte gysernovelle *The Statement of Randolph Carter* (1919), hvor Warren på vej ned i kirkegårdens underverden beroliger sin makker Randolph Carter, med henvisning til netop en telefonlinje og et kabel, der – bare rolig – er langt nok:

“ But I promise to keep you informed over the telephone of every move – you see I’ve enough wire here to reach to the centre of the earth and back! (Lovecraft 2005: 4)

Mand og kvinde hos Helle spejler Warren og Carter hos Lovecraft. Fortælleren Carter står på denne side, mens Warren i den anden ende af telefonen befinder sig i et uhyggeligt tomt og uigenkendeligt spøgelsesland, der ikke lader sig transportere af telefonen: "God! If you could see, what I am seeing!" (5). På samme måde er Helles hovedperson derhjemme kategorisk afskåret fra det ingenmandsland, manden med mobiltelefonen i hånden går rundt i:

“ Der er ikke nogen hjemme på gården [hvor han søger hjælp], siger han. Jeg siger, at der altid er nogen hjemme på en gård, de har jo dyrene, de kan ikke sådan tage væk. Min mand siger, at der, så vidt han kan fornemme, ikke er nogen dyr på denne her gård, der er alt for stille. Og huset er helt sikkert tomt, han har banket på alle døre. Jeg siger han skal ringe på, men der er ikke nogen dørklokke og heller ikke noget navn på døren, der bor sikkert ikke nogen i øjeblikket. (Helle 2013: 71)

Warrens kabel rækker til jordens indre og tilbage igen, og mobiltelefonen hos Helle er trådløs, men det imponerende potentiale hjælper lige lidt, og vi ender i begge tilfælde i horror. Da en monster-stemme taler eksplicit i telefonen til Carter, er telefonens frisættende potentiale udvidet ud over det ønskelige til en kommunikation med underverdenen: "YOU FOOL, WARREN IS DEAD!" (Lovecraft 2005: 7). Det er næsten lige så isnende og støjende spøgelsesagtigt, når telefoncentralens robotstemme taler i røret til Helles hovedperson: "Jeg kan ikke komme igennem; der er i øjeblikket ingen forbindelse, siger en stemme" (Helle 2013: 73). Telefon-teknologiens frisættende potentiale bliver uhyggeligt lige dér, hvor robotten, det ikke-menneskelige eller i Turèll-eksemplet ovenfor telefonens *infame dytten*, taler tilbage. Helle synes her at hævde, at mobiltelefonens distancenedbrydende land-vinding skifter karakter fra jubel til frygt.

Selvom det er nærliggende at læse Helles telefon som guldemblemet på novel-lens tema, *kommunikationsfiasko*, så er der noget mere og andet på færde. Tag blot titlen 'Mobil'. Substantiv, ubestemt ental, i betydningen *trådløs telefon*, men også et adjektiv i betydningen *bevægelig*. Titlen indikerer således, at telefonen er en åben, uafgjort og netop ubestemt størrelse og ikke en lukket, bestemt, fikseret sort kasse, hvorfra alene mellemmenneskelig distancering strømmer. Lukker vi den sorte kasse op, ser vi da også, at *telefonen* ikke blot er metafor for et generelt princip. Den er også konkret, materiel, *en telefon* – eller rettere *tre telefoner*.

Tv. *Nokia 2110* – en af de første mobiltelefoner med stor udbredelse (Foto: Telemuseet, Norge (CC BY-SA)).
Th. *danMark1* – fastnettelefon fra KTAS-området (Foto: Post & Tele Museum).

Novellens udgivelsesår 1996 falder sammen med mobiltelefonens gennembrud i Danmark afledt af heftig prisrig omkring jul, som resulterede i de famøse mobiltelefoner til blot 1 krone. Samtidig var det året for den endelige liberalisering af telemarkedet og bruddet på Tele Danmarks monopol. Set i sådan et telefonhistorisk lys handler 'Mobil' også om mobiltelefonens mavelanding et sted midt imellem den private fastnettelefon, de fremstormende mobilbrugere og den offentlige telefonboks. Helle har alle tre telefontyper med i novellen.

Den nødstedte mand ringer fra ulykkesstedet *ude* ved skovbrynet. "Han har været til bestyrelsesmøde i amtet" (Helle 2013: 67), og er angiveligt som vigtig amtsmand blevet udstyret med en ny og (i 1996) eksklusiv mobiltelefon. *Nokia 2110* var i 1996 en populær model på grund af dens lille størrelse (med teleskopantenne) og muligheden for SMS-beskeder. Telefonens walkie-talkie-imiterende udseende signalerede magtfuld seriøsitet og militær alvor, og den kunne således fint være båret til et betydningsfuldt amtsmøde.

Fortællerens telefon er bundet til hjemmet. Med en smule kendskab til Helles forfatterskab, er det rimeligt at anslå det gamle KTAS-område som novellens scene og dermed, at den telefon, fortælleren sidder ved, er en *danMark1* med 14 cirkelrunde taster og et rør i sort plastik, der skal løftes, før der kan tages et nummer:

“ Jeg finder nummeret til Falck i bogen og sætter fingeren under det, den anden hånd holder jeg på telefonrøret. (ibid.: 68)

Tv. Utzon telefonboks. Billede fra optagelse af musikvideoen til Lonnie Devantiers "Hallo, Hallo" (1990) (Foto: Post & Tele Museum) Th. Roelof de Roo: "Telefonboks. Juniaften." Olie på lærred 1996. Motiv: Kirk Model 64. (Post & Tele Museum)

Endelig har vi telefonboksen, en offentlig fællestelefon, som søsteren "kører hen til" (ibid.: 75) for omsider at kontakte politiet. I 1993 blev det besluttet, at *Utzon*-telefonboksen skulle være Tele Danmarks landsdækkende telefonboks, og da den netop ikke er udstyret med en dør, giver det god mening, at fortælleren har frit udsyn til den telefonerende:

“ Jeg venter i bilen mens hun ringer op. Hun står med ryggen til mig i telefonboksen, hendes ene arm hænger stift ned fra kroppen. (ibid.)

Den ældre telefonboks-model *Kirk model 64* stod fra 1965 mange steder på landet i KTAS-området helt frem til midten af halvfemserne. Med sin glasdør i reglen vendt mod vejen er denne telefonboks ligeledes en kandidat.

Med tre specifikke telefoner monteret synes det indskrænket at tale om telefonEN i ‘Mobil’. I Helles spidsfindige differentiering af telefonerne gennemspilles stereotypien om en ur-maskulin disposition for at jage derude i vildmarken, mens mor holder suppegryden over ildstedet derhjemme. Hos Helle er den stive kønsfordeling i telefoneteknologi, som indeværende artikels første citat forudså i 1877, ikke blot realiseret; den er skamredet og parodieret. Travestien af de telefoniske kønsroller, der først lader den *mobile jæger* køre galt og derpå fare vild, alt imens suppen brænder på for *fastnetmor*, er samtidigt et forsigtigt forslag til en ny rolle for telefonen i litteraturen: Ligesom fortællerens apati aldrig bliver eksplicit advarende eller belærende, så bliver Helles tre telefoner heller aldrig til et entydigt symbol på teknologiens fremmedgørende effekt på mennesker, sådan som vi fremlagde det i den første analyserunde. Nok bryder kommunikationen sammen, men på en underfundigt jovial, neutral, slap, ligegyldig, ikke-hysterisk måde uden for mulighederne A,B,C,D i figur#1. Telefonerne i ‘Mobil’ er netop ikke panikslagent farlige eller eksalteret vidunderlige.

I Helles senere roman *Ned til hundene* (2008) genfinder vi den indifferente mobiltelefon her, hvor Ibber følger “Bente” udenfor på gårdspladsen:

“ ... så går vi ud på gårdspladsen og tilbage ad grusvejen, han lyser for os med sin mobiltelefon.

– Det er mest det, vi bruger mobilene til herude, siger han. (Helle 2008: 116)

Den telefon, Ibber benytter som lommelygte, kan være en *Nokia 5100*, som godt nok blev lanceret allerede i 2002 som populær friluftsfon, men i sin gummi-skål holdt markedsandele langt ind i 00’erne. Det var ikke længere forbeholdt amtsrådsmanden at have mobiltelefon. Håndværkere og landmænd var inviteret med til festen, og mange foretrak *Nokia 5100* på grund af telefonens robusthed samt ekstra-finesser som indbygget termometer, lydmåler og altså lommelygte. Ibbes telefondegradering fra trådløst kommunikationsmirakel til ordinær lommelygte flugter den nye litterære telefonstatus, vi anede i ‘Mobil’.

I romanens indledning samles “Bente” op af Putte og John, og en del af den første kommunikation mellem de tre lyder: “Vil du låne en telefon? – Nej, tak, det er ikke nødvendigt” (ibid.: 6-7). “Bente” er netop stukket af fra sin mand, og i den situation er telefonen, der kunne bringe de adskilte i kontakt, netop *ikke nødvendig*. I romanens udløb må “Bentes” mand have opsporet sin bortløbne kones skjulested, for der er nogen, der ringer til hende på John og Puttes telefon:

“ dér i gangen står Putte i sutsko og natkjole og former et telefonrør med hånden fra sin mund og op til venstre øre, den anden hånd rækker hun sørgmodigt ud efter mig:
– Der er telefon. Vil du gerne findes? (158)

Telefonen er ikke et mirakel, der forbinder mennesker og heller ikke et symbol på manglende kommunikation. Den er hverken frygtet eller tiljuble, men derimod noget, der blot *er der*, hvis “Bente” ellers vil findes.

Nokia 5100 med gummiskal og lommelygte
(Foto: Telemuseet, Norge (CC BY-SA))

Røret er koldt i hånden

Vi vil i det følgende udpege et par ekstra nedslag uden for Helles forfatterskab, der alle indikerer, at den indifferente, modnede telefon-figur, er en tendens i samtidsliteraturen. Figuren, vi nu kan kalde, *der er telefon*, genfinder vi her i Klaus Høecks firedobbelte haiku-rutine fra den telefonbogstykke digtbog *Palimpsest* (2008):

“ ODE TIL MOBILTELEFONEN

jeg er så glad for
min mobiltelefon det
er som om man er

i kontakt med he
le verden hele tiden
simultant eller

som om man selv på
en mørk decemberefter
middag har forbin

delse med hele
menneskeheden der kan

ringe når som helst (Høeck 2008: 575)

Den højtideligt besyngende ode-form samt de mange manierende linjeskift i den hårdtspændte haiku-skabelon formår ikke at slå igennem, og i kontrast til formens og ordlydens eftertænksomme forherligelse af telefonen står vi tilbage med et karakterløst, neutralt, upåfaldende, vagt tonefald, i hvis dis telefonen befinder sig. Digtet prøver, men kan ikke hidse sig op. "Jeg er så glad for/ min mobiltelefon" runger det infantilt og påduttet som et ekko fra Poul Kjøller. Det underværk, som oden højstemt adresserer ("i kontakt med he/ le verden" og "har forbin/ delse med hele menneskeheden"), punkteres og neutraliseres eftertrykkeligt som flad, tyngdeløs kliché, endog i linjeskiftene, der netop brækker underets nøgleord – hhv. *hele* og *forbindelse* – midt over. Det er kun, *som om* telefonen er fantastisk; at hele menneskeheden kan ringe, er en hypotese, der aldrig indfries.

Hopper vi tre år frem, finder vi i en central sekvens i Lone Hørslevs roman *Sorg og camping* (Hørslev 2011) en uanseelig mønttelefon, som optræder i en intrikat og satirisk parafrase på den højstemte telefon i Søren Ulrik Thomsens klassiske digt *levende* (Thomsen 1981):

“ telefonen ringer
                   røret er koldt i hånden
 jeg er levende
                   græder
 lægger min hånd
 mod min nakke (Thomsen 1981: 17)

Thomsens telefon er en eftertrykkeligt *sortkasset* telefon, et dehumaniserende, kuldegysende instrument, der danner modbilledet til digtets *levende*, varme menneske-jeg. Der går en hotline direkte til Drachmanns strofe om telefonens spøgelsesrøst præsenteret ovenfor. Kulden fra Thomsens telefon er faretruende og fungerer som et symbol på kommunikationssvigt i den moderne verden. Den varme, levende krop gyser ved kontakt med det kolde, døde rør, og egentlig nærværende, levende samtale er erstattet af bidende kulde, ensomhed og gråd.

Det er denne telefon, der er monteret i Hørslevs roman. Handlingen i *Sorg og camping* er sat i 1985, og Søren Ulrik Thomsens debutbog, *City Slang*, er én blandt mange rekvisitter, der fører læseren tilbage i tiden. Den belæste Gunnhildur forærer på et tidspunkt tidligt i kronologien den mindre velbevandrede veninde Marianne bogen. "Jeg tror det er lige noget for dig" siger hun vidende og fortsætter: "Bare læs den. *City Slang* hed bogen hun fik. Og så havde Marianne læst sit livs første digtsamling i campingvognen den aften." (Hørslev 2011: 40) En karakteristisk mønttelefon er en anden tidsmarkør. Som hos Helle er hovedpersonen Gunnhildur stukket af fra sin mand og bruger nu en mønttelefon på busterminalen i Holstebro til at give et første livstegn, og Thomsen titter atter frem:

“ Rummet er lille, og her lugter selvfølgelig af pis. Og indelukket og lidt af røg og gulvet er sjasket, men midt på væggen står der en rød telefon på en hylde.

Hun finder en krone, og røret er koldt i hånden. Nogen har ridset telefonen med en nøgle, PIK, og "Jeg elsker Per" og et ubehjælpsomt og firkantet hjerte, hun står og venter

et øjeblik på klartonen. Så lader hun kronen dumpe tungt og ned gennem sprækken. Men lægger røret på igen før hun får drejet nummeret. Plonk, siger det da kronen kommer ud, hun vipper den lille metallåge. Tager mønten og så gør hun det igen, kronen i og klartone, og denne gang lader hun den ringe. Længe. Og endelig tager Marianne telefonen. (127-128)

F79, GNT-Automatic, med hhv. taster og drejeskive. (Foto: Post & Tele Museum)

I modsætning til Thomsen, der *sortkasser* sin telefon til abstrakt uigenkendelighed, er Hørslevs telefon en specifik og detaljeret telefon. Ud fra den detaljerede beskrivelse kunne der være tale om en F79 fremstillet af GNT Automatic, som Jydsk Telefon ofte handlede hos. Denne model var netop designet til *at stå* på en hylde og modtog kun 1-kroner. Selvom de fleste telefoner i midten af firserne var udstyret med trykknapper, var der adskillige F79'er med drejeskive, og Gunnhildur kan således telefonhistorisk korrekt *dreje* nummeret.

Thomsen-citatet fungerer som ét forhold i en lang hale af telefon-karakteristika, der gives uforholdsmæssigt meget plads og opmærksomhed i sekvensen. Gunnhildur kommer ude fra vinterkulden – “hun fryser forfærdeligt selvom hendes frakke er varm og hun både har hue og vanter på” (127). Med andre ord *er* røret koldt i hånden – målt i celsius. Referencen til Thomsens symbolske kulde målt i tårer er en omvendning fra faretruende telefon til *telefon som ordinær rekvisit blandt mange andre rekvisitter*. Hvad Hørslevs dead-pan-læsning af *levende* taber i sammenstyrtet symbolik, vinder den i eksakt detaljerigdom.

Oldenburg-skalaen

Den amerikanske kunstner Claes Oldenburgs *Soft Pay-Telephone* (1963) er en forstørret amerikansk mønttelefon syet i vinyl og delvist stoppet ud med fyld. Lige så detaljerig som Hørslevs mønttelefonengivelse er pude-telefonen en punktlig kopi af en klassisk amerikansk *Western Electric* mønttelefon – her nok i en halvtredserudgave grundet det kombinerede høre/talerør, som tidligere versioner ikke havde. Når Oldenburg “blødgør” telefonen, synliggøres gravitationens træk, og telefonen kommer til at minde om menneskekroppen med deller, rynker og folder.

Oldenburgs telefon er en ganske anden end den saftspændte, potente telefon, som vi har set udtrykt i de hysteriske telefonfremvisninger op gennem dansk litteraturhistorie. *Soft Pay-Telephone* befinder sig udenfor mulighederne A,B,C og D i figur

Tv. Claes Oldenburg: *Soft Pay-Telephone* (1963), vinyl med kapokfyld, (118.2 × 48.3 × 22.8 cm)
Th. Western Electric Pay Phone (1950'erne)

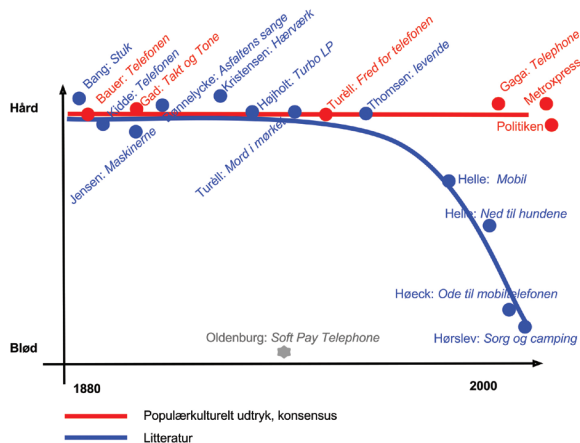
#1. I stedet for frygt og jubel pointerer *Soft Pay Telephone* materialiteten, detaljerne, taktiliteten (og tyngdekraftens træk i disse). Her er ingen altereret dehumanisering eller hysterisk teknologijubel. Her er en alt for stor, slap telefon, der er træt af at være hys-objekt. Denne kvalitet ved Oldenburgs pude-skulpturer, som ud over en mønttelefon også inkluderer en kontakt, en cykel, ispinde, et toilet, indfanger Bill Brown her:

“ Though art may seem to be, most fundamentally, “a projection of our mental images upon the world of things,” this is art [Oldenburgs *soft sculptures*] that instead shows how weary that world has become of all our projections. If these objects are tired, they are tired of our perpetual reconstitution of them as objects of our desire and of our affection. They are tired of our longing. They are tired of us. (Brown 2001: 15)

Oldenburg-telefonens *træthed* er også en *træthed* over menneskelig projektion af hysteri.⁵ Situationen, hvor telefonen er blevet skamredet og nedslidt til kliché, er hos Oldenburg ikke en fiasko eller en kunstnerisk blindgyde, men et fuldgodt og gældende udtryk: *den trætte telefon*. Og er det ikke netop denne store, bløde telefon, vi har set hos Høeck og Hørslev? Er pudetelefonen ikke en skulpturel foregribelse af den telefon, *der er* hos Helle?

Hvad vi her vil døbe *Oldenburg-skalaen*, skitserer en langsom, men stiltiende telefonudmattelse i dansk litteratur fra telefonens entré som potent, hård, overfyldt spids-symbol ved århundredets begyndelse til telefonen som en indifferent, blød, halvtømt enhed omkring 2000.

Ser vi på telefonen i gængse populærkulturelle udtryk (og med dem, hvad vi her antager er en generel konsensus omkring telefonen), noterer man sig, at telefonen er forblevet en hårdt pumpet telefon, som fortrinsvist anskues gennem *supersession* og *liberation*. Telefonen beskrives enten i jublende hurra-vendinger eller (endnu oftere) som en teknologi, der konstant truer med at opløse de sidste rester af autentisk mellem menneskelighed i det moderne samfund.

Figur #2, Oldenburg-skalaen. Y-aksen beskriver telefonens hårdhed/blødhed (Oldenburg-skalaen). X-aksen beskriver tid.

Lad os tage en håndfuld spredte eksempler af den frygtsomme art: I *Takt og Tone* (1918) under afsnittet “Livet udenfor Hjemmet”⁶ opfordrede Emma Gad til “Telefonhøflighed”, der påbød: “Lad Dem ikke helt beherske af Deres Telefon, men sæt den ud af Virksomhed under et Maaltid sammen med Gæster og under vigtig Samtale” (Gad 1918: 185). I et andet årtusinde og med en (mildt sagt) ganske anden agenda, noterer popikonet Lady Gaga sig præcis samme takt og tone, nemlig at lade telefonen ligge og i stedet *være sammen med Gæster*. Gaga og Gad frygter telefonens overtagelse af andre samværsformer:

“ Sometimes I feel like I live in Grand Central Station
 Tonight I’m not taking no calls ‘cause I’ll be dancing
 (*Telephone*, Lady Gaga 2009)

Enhver vil genkende dagspressens almindelige vinkling af telefonihistorier, hvor pointen igen er den samme. En overskrift i *Politiken* kan lyde: “Læg smartphonen væk noget oftere, for den overdrevne brug er ødelæggende for os selv og vores sociale samvær” (*Politiken*, 25. september 2013), mens der i *Metroxpress* i den anden ende af det kommercielle avismarked advares: “Unge afbryder samleje for at tale i telefon” (*Metroxpress* 10. april 2014). En stikprøve i *Politiken* for 30 år siden viser atter samme pointe. Den ellers meget lidt formynderiske (skulle man tro) klummeskriver Dan Turèll frygter telefonens udradning af rigtig samtale: “Hvad end man gjorde er det afbrudt. Den lille satan [ringende telefon] kan smadre enhver samtale” (*Politiken*, 24. juni 1983).

I de populærkulturelle udtryk møder vi den samme telefon igen og igen, før og nu. I litteraturen ser vi derimod et udsving omkring 1990. Helles novelle “Mobil” kan passende agere fikspunkt, idet novellen både peger tilbage på den hårdt pumpe telefon, som litteraturen deler med de populærkulturelle udtryk, og frem mod den position, der er særlig for litteraturen: *Den bløde telefon hinsides hysterisk frygt eller jubel*. Kiddes benævnelse i bestemt form, *Telefonen*, ejer en potent skråsikkerhed, som Helles benævnelse i ubestemt form, “Mobil”, undsiger sig. I bevægelsen

fra den fast definerede, *sortkassede* telefon, frem mod en åben og undefineret *blød* telefon ryster apparatet sig fri af flosklerne. I litteraturen (og altså ikke i de populærkulturelle udtryk) finder vi således et forslag til placering af telefonen på den anden side af frygt og jubel. Nederst på Oldenburg-skalaen har telefonerne måske endelig fundet et leje, der er rensset for hysteri, aggression, begær – et leje, hvor en telefon omsider kan få lov til at være en telefon, og hvor vi kan få lov til at omgås den som sådan én.

Noter

- 1 For perioden 1876-1920 stammer de litterære og populærkulturelle eksempler benyttet her bl.a. fra research foretaget på Post & Tele Museum i forbindelse med Birgitte Wistofts *Tyrannisk men uundværlig* (2007).
- 2 Journalist og historiker Bent Blüdnikow præsenterede i sin bog *Enhedsvæsenet – og andre telefoniske fabeldyr* (1996) et kapitel med titlen *Litterær telefoni*. Her gennemgår Blüdnikow en række eksempler på telefoner i dansk litteratur fra Herman Bang til Klaus Rifbjerg.
- 3 Villy Sørensen skriver om det i dag hengemte forfatterskab i *Digtere og dæmoner* (1959).
- 4 Frem til sin tidlige død i 1918 producerer Kidde med rimelig succes et antal romaner og sideløbende flere korte prosastykker og parabler til diverse tidsskrifter. Disse tekster findes samlet udgivet under titlen *Parabler* (1953) uden nærmere oplysninger om den oprindelige udgivelse. Harald Kidde selv optræder første gang i KTAS' telefonbog i 1910 (Wistoft 2007: 126), så forudsat, at der er en vis biografisk afsmitning, kan vi stadfæste fortællingen til årene herefter. Med den viden kan vi konstatere, at der er tale om et temmelig tidligt eksempel på en privat telefonbruger fra en tid, hvor telefonen primært var et værktøj for den erhvervsdrivende (Wistoft 2007: 93f).
- 5 Søren Langager Høghs ph.d.-afhandling *Litteraturens ting* (2013) undersøger dette tingsorienterede perspektiv i nyere dansk litteraturhistorie.
- 6 Bemærk at Emma Gad forstår telefonen som hørende til i sfæren uden for hjemmet. Her er der, som hos Kidde, ikke tale om en telefon integreret i privatsfæren.

Litteratur

- Bang, Herman ([1912] 1887): *Stuk* i Knudsen, Johans & Peter Nansen (red.): *Værker i Mindeudgave 1*, København: Gyldendal.
- Blüdnikow, Bent (1994): *Enhedsvæsenet – og andre telefoniske fabeldyr: samarbejde og tilsyn fra den første telefon til Tele Danmark*, København: Telestyrelsen.
- Bønnelycke, Emil (1918): "Berlin", i *Klingen*, 1. årg., nr. 9–10.
- Bønnelycke, Emil (1918): *Asfaltens Sange*, København: Nordiske Forfatteres Forlag.
- Drachmann, Holger (1894): "Nu kommer den hvide Vinter" i *Tilskueren* 11, s. 4.
- Duguid, Paul (1996): "Material Matters" i *The Future of the Book*, Los Angeles: University of California Press.
- Gad, Emma (1918): *Takt og Tone. Hvordan vi omgaas*, København & Kristiania: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
- Gaga, Lady (2009): "Telephone", *The Fame Monster*, Los Angeles: Interscope.
- Helle, Helle (1996): *Rester*, København: Samleren (der citeres fra samlet udgave af noveller 2013).
- Helle, Helle (2008): *Ned til hundene*, København: Samleren.

- Høeck, Klaus (2008): *Palimpsest*, København: Gyldendal.
- Højholt, Per (1968), sammen med Peter Kristiansen og Clemens Johansen: *Turbo – en spacefiktion*, København: Schönberg.
- Hørslev, Lone (2011): *Sorg og camping*, København: C&K.
- Jensen, Johannes V. (2000 [1900]): *Den gotiske Renaissance*, København: Gyldendal.
- Kidde, Harald (1953): *Parabler*, København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
- Kristensen, Tom (1930): *Hærværk*, København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
- Latour, Bruno (2006 [1996]): *Vi har aldrig været moderne*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Latour, Bruno (1999): *Pandora's hope: essays on the reality of science studies*, Cambridge: Harvard University Press.
- Lovecraft, H. P. (2005 [1919]): 'The statement of Randolph Carter' i *Tales*, The library of America.
- Sørensen, Villy (1959): *Digitere og dæmoner*, København: Nordisk Forlag.
- Tilskueren 11* (1894), København: Den Gyldendalske Boghandel.
- Turèll, Dan (1981): *Mord i mørket*, København: Borgen.
- Wistoft, Birgitte (2007): *Tyrannisk men uundværlig*. København: Post & Tele Museum.